

УДК 378.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300101>

Ігор Коваль, кандидат педагогічних наук, заступник начальника
відділу виховної, соціально-гуманітарної роботи
та психологічного забезпечення
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ОБҐРУНТУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ТА РІВНІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено обґрунтуванню критеріїв та рівнів професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки і оборони. З'ясовано, що існує два вектори обґрунтування критеріїв, перший спрямований на освітній процес, другий (якого ми притримуємось, – на особистість того, хто досліджується).

На основі аналізу наукової літератури визначено чотири критерії професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України, а саме: мотиваційно-ціннісний – вказує на рівень сформованості мотивації до цілеспрямованого й постійного професійного самовдосконалення, прийняття нововведень, потребу в розробці новацій як нового способу виконання професійних завдань, постійне прагнення до саморозвитку й самореалізації; когнітивно-компетентнісний – визначає ступінь опанування комплексу професійно спрямованих знань галузі безпеки та оборони, характеризує здатність до знаходження інновацій засобами наукових досліджень; операційно-діяльнісний – характеризує рівень професійних умінь і навичок, відтворює ступінь сформованості потенціалу майбутніх фахівців у використанні набутих знань, умінь і навичок у практичній діяльності, відображає досвід та навички використання інновацій; рефлексивно-аналітичний – відображає рівень розвитку рефлексивних здібностей, вміння “поставити себе на місце іншого” та “побачити себе очима навколишніх”, вміння передбачати потенційні потреби і проблеми вдосконалення галузі безпеки та оборони, сприяє усвідомленню кожним фахівцем екстремальної спрямованості професійної діяльності, а також мобілізації всіх ресурсів особистості задля саморозвитку і самовдосконалення.

Ключові слова: критерії; рівні; показники; професійна компетентність; майбутні фахівці сил безпеки та оборони.

Літ. 12.

**Ihor Koval, Ph.D. (Pedagogy), Deputy Head of the
Department of Educational, Social and
Humanitarian Work and Psychological Support,
Lviv State University of Life Safety**

JUSTIFICATION OF THE CRITERIA AND LEVELS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SECURITY AND DEFENSE FORCES OF UKRAINE

The article is devoted to the justification of the criteria and levels of professional competence of future specialists in the security and defense forces. It was found that there are two vectors of substantiation of the criteria, the first is aimed at the educational process, the second (which we adhere to) is aimed at the personality of the person being investigated.

Based on the analysis of scientific literature, four criteria of professional competence of future specialists of the security and defense forces of Ukraine were determined, namely: motivational and valuable – indicates the level of formation of motivation for purposeful and constant professional self-improvement, acceptance of innovations, the need for the development of innovations as a new way of solving professional tasks, constant striving for self-development and self-realization; cognitive-competent – determines the degree of mastery of a set of professionally oriented knowledge in the field of security and defense, characterizes the ability to find innovations by means of scientific research; operational-activity – characterizes the level of professional abilities and skills, reproduces the degree of formation of the potential of future specialists in the use of acquired knowledge, abilities and skills in practical activities, reflects the experience and skills of using innovations; reflexive-analytical – reflects the level of development of reflective abilities, the ability to “put yourself in the place of another” and “see yourself through the eyes of others”, the ability to foresee potential needs and problems of improving the security and defense industry, contributes to the awareness of each specialist of the extreme focus of professional activity, as well as mobilization all personal resources for self-development and self-improvement.

It was concluded that depending on the manifestation of a set of defined criteria and taking into account indicators of professional competence of future specialists of the security and defense forces of Ukraine, it is differentiated into the following levels: reproductive (low), constructive (medium), optimal (moderate) and innovative (high).

Keywords: criteria; levels; indicators; professional competence; future specialists of the security and defense forces.

Постановка проблеми. Проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони особливо актуалізувалась в останні роки, коли

світову спільноту сколихнула війна в Україні, де вони, ризикуючи власним життям надають допомогу постраждалому населенню та відстоюють цілісність нашої держави. Сьогодні ці фахівці повинні

вміти: працювати в незвичайних умовах, швидко орієнтуватись в просторі, якісно виконуючи професійні функції, швидко й ефективно приймати рішення в екстремальних умовах; бути професійно мобільними й активними; розуміти потребу саморозвитку та самореалізації; вміти відновитись після перебування в зоні надзвичайної ситуації, відшукати ресурси для самовідновлення. Тому обґрунтування критеріїв та рівнів професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки і оборони України продукуватиме якісне надання освітніх послуг, що дасть змогу вдосконалити систему їх фахової підготовки.

Аналіз останніх джерел та публікацій. У сучасній педагогіці дослідження компетентностей фахівців здійснюється через різні його аспекти. Так, основні напрями впровадження компетентнісного підходу досліджували І. Бех, Г. Васянович, С. Вдович, С. Гончаренко, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, Н. Левун, Л. Лук'янова, Н. Нічкало, В. Радкевич; компетентнісний підхід у секторі безпеки й оборони вивчали Н. Вовчасть, М. Коваль, М. Козяр, Л. Олійник, О. Повстин, Л. Руденко; питання та зміст професійної компетентності у силових структурах розкрили О. Діденко, О. Євсюков, О. Капінус, А. Литвин, Ю. Таймасов, В. Ягупов. Науковці дотримуються спільної думки щодо актуальності формування професійної компетентності як здатності до виконання функціональних обов'язків, проте для сил безпеки та оборони актуальним є визначення її критеріїв та рівнів, що полегшить підготовку майбутніх фахівців, а система оцінювання стимулюватиме їх до постійного неперервного саморозвитку.

Мега статті – визначення та обґрунтування критеріїв і рівнів професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України.

Виклад основного матеріалу. У Великому тлумачному словнику української мови, критерій трактується як підґрунтя для визначення, оцінки або класифікації чого-небудь [2, 588]. В Українському педагогічному словнику С. Гончаренко це поняття пояснює як ознаку, на підставі якої здійснюється оцінювання, означення або класифікація тих об'єктів, що вивчаються [3, 54].

Як вказує О. Самборська, показник є кількісною характеристикою явищ і процесів, що сприяють підготовці висновків про їх стан у динаміці. Погоджуємось з її думкою, оскільки термін “показник” вона пояснює як ознаку, доказ, властивість, свідчення, прояв, на основі яких можна об'єктивно оцінити навчальні досягнення [11, 240].

У навчальному підручнику І. Дичківська поняття “критерій” трактує як показник, який характеризує властивість чи якість об'єкта, оцінити який можливо за експертним методом або одним із способів вимірювання [4, 344]. Подібної думки дотримується В. Мазін, підкреслюючи, що поняття “критерій” пов'язане із терміном “показник”, який інтерпре-

тують як узагальнену ознаку властивостей об'єкта або процесу. Він вказує на існування кількісних і якісних показників, де перші – фіксують міру вираженості й розвитку властивості, а другі – наявність чи відсутність якої-небудь властивості. Інколи показники трактуються як якісні або кількісні характеристики сформованості певного, конкретного критерію [9, 218].

У нашому дослідженні погоджуємось з позицією С. Білявця [1], що поняття “критерій” за своїм обсягом ширше від дефініції “показник”, оскільки є складовою частиною першого. Показники вони трактують як інструменти та індикатори для перевірки теоретичних положень, визначення стану сформованості компетентностей, а також перевірки ефективності дослідницько-експериментальної роботи. Отже, термін “показник” розуміємо як якісну чи кількісну характеристику сформованості критерію, що вивчається. У цьому контексті, важливим також є те, що критерій на відміну від показників, які його характеризують є незмінним.

У науковій літературі проблематика визначення й дослідження критеріїв є досить дискусійною та неоднозначною [7]. На нашу думку, існує два вектори в обґрунтуванні критеріїв. Перший спрямований на освітній процес (навчальні плани, програми, технології), інший – на особистість того, хто досліджується (визначає рівень знань, особливості мотивації, спрямованість особистості і т.д.). Проаналізуємо їх детальніше.

Так, В. Костенко, аналізуючи особливості формування компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ в процесі професійної підготовки, виокремлює такі критерії її сформованості: цілеспрямоване усвідомлення мети підготовки – система ціннісних орієнтацій та рівень сформованості установок “динамічної безпеки”; сформованість мисленнєвих операцій – рівень опанування фахових знань; інтереси професійної діяльності – рівень сформованості комунікативних і спеціальних умінь і навичок, зокрема у складанні службових документів, емоційна стійкість у ситуаціях ризику; самостійність у навчанні – рівні сформованості емпатії та толерантності, спеціальної спостережливості; готовність до самонавчання і саморегуляції – рівень самооцінки та самосвідомості [8, 14].

Вивчаючи особливості формування професійної компетентності фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікативних технологій Т. Ткаченко визначив критерії, що відображені в освітньо-професійній програмі, освітньо-кваліфікаційній характеристиці, навчальних планах і програмах. До них науковець відносить: цілісне відображення у змісті навчання завдань становлення всебічно компетентної особистості, що продукує формування фахової спрямованості і професійно важливих якостей майбутнього фахівця; науково-практичну

значущість тематики навчальних дисциплін; вдосконалення науково-методичного матеріалу відповідно до знань курсантів; відповідність об'єму, змісту та часу, що потрібний для вивчення конкретного предмета, послідовність у вивченні матеріалу та встановлення міжпредметних зв'язків; впровадження інноваційних технологій на базі інтегрованих методик; відповідність змісту навчальних дисциплін навчально-методичній та матеріально-технічній базі [12, 8].

Відповідно до другого вектору обґрунтування критеріїв, якого ми будемо дотримуватись у дослідженні, професійна компетентність майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України є інтегративною властивістю, що охоплює знання, вміння, навички, морально-етичні цінності і продукує успішне виконання професійної діяльності в поєднанні з бажанням до постійного самовдосконалення. Так, О. Євсюков стверджує, що професійна компетентність майбутнього офіцера охоплює такі критерії: мотиваційно-ціннісний (інтерес, ставлення до професійної підготовки); змістово-процесуальний (ступінь засвоєння знань, їх глибина, розуміння причиново-наслідкових зв'язків); професійно-особистісний (комунікативні, організаційні та інтелектуальні вміння) [5, 154].

О. Повстин вказала, що основними критеріями сформованості управлінської компетентності майбутніх керівників галузі безпеки та оборони є: когнітивно-інформаційний, діагностико-планувальний, мотиваційно-ціннісний, інтегративно-діяльнісний і рефлексивно-коригувальний. На її думку, саме вони найкраще відображають сутність управлінської компетентності майбутніх рятувальників, оскільки їх виокремлення ґрунтувалось на структурних компонентах, що сприяє визначенню напрямку діагностики цих критеріїв [10, 319].

Таким чином, науковці при вивченні особливостей професійної діяльності майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій пропонують виокремлювати критерії відповідно до структурних компонентів. Опираючись на ґрунтовний аналіз наукового доробку вчених та обґрунтовані структурні компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України [6] нами визначено такі критерії: *мотиваційно-ціннісний, когнітивно-компетентнісний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-аналітичний*. Їхня декомпозиція здійснюється на основі показників, що сприяють отриманню даних про стан компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України. Основними характеристиками усіх показників є конкретність та діагностичність, що дає підставу розглядати їх як окремі елементи згідно з критерієм, забезпечуючи при цьому доступність для спостереження й оцінки.

При визначенні й інтерпретації критеріїв та показників потрібно враховувати й те, що професійна

компетентність майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України може мати різні рівні сформованості. Відтак, відповідно до визначених критеріїв та показників виокремимо і схарактеризуємо чотири рівні її сформованості: *репродуктивний (низький), конструктивний (середній), оптимальний (помірний) та інноваційний (високий)*. Усі вони потребують безпосередньої характеристики та обґрунтування. Розглянемо кожен з них окремо.

Так, *мотиваційно-ціннісний критерій* професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України визначаємо першим і системативним, оскільки від мотивації особистості залежить не лише її активність, а й спрямованість її професійної діяльності. Цей критерій вказує на рівень сформованості мотивації до цілеспрямованого й постійного професійного самовдосконалення, прийняття нововведень, потребу в розробці новацій як нового способу виконання професійних завдань, постійне мотиваційно-ціннісне прагнення до саморозвитку й самореалізації через діяльність в умовах ризику й небезпеки. Цей критерій визначається такими показниками:

- ціннісне ставлення та інтерес до майбутньої професійної діяльності в галузі безпеки та оборони, бажання її здійснювати;

- особистісне бажання нести відповідальність за виконувану діяльність, усвідомлення її важливості та соціальної значущості, почуття професійного обов'язку і патріотизму;

- сформована потреба у створенні і впровадженні у професійну сферу новацій безпеки життєдіяльності;

- постійна потреба у саморозвитку і самовдосконаленні через інтегрування нових підходів у діяльність структурних підрозділів, прагнення на досягнення успіху та кар'єрний ріст.

Інноваційний рівень мотиваційно-ціннісного критерію характеризується: усвідомленням цінностей професійної діяльності в галузі безпеки та оборони як соціальної значущості, професійного обов'язку і патріотизму; усвідомлення цілей професійної діяльності як особистісно значущих; стійким інтересом до інновацій, пов'язаних зі службовою діяльністю та бажанням їх освоювати; сформованою потребою у вдосконаленні засобів і методів життєзабезпечення; постійним прагненням до розвитку, саморозвитку та самовдосконалення; усвідомленням необхідності професійного саморозвитку; прагненням до кар'єрного росту й успіху.

Оптимальний рівень мотиваційно-ціннісного критерію характеризується: усвідомленням цілей та соціальної значущості професійної діяльності, але боязкістю лідерства; ситуативним інтересом до інновацій пов'язаних зі службовою діяльністю та нестійким бажанням їх освоювати для продуктивної і безпечної діяльності; стійкою потребою у вдосконаленні засобів і методів життєзабезпечення, але не

самостійністю у прийнятті рішень щодо їх впровадження; усвідомленням важливості вдосконалення, проте несистематичним прагненням до розвитку та саморозвитку; достатньо виражене бажання кар'єрного росту досягнення успіху в професійній діяльності.

Конструктивний рівень мотиваційно-ціннісного критерію характеризується: свідомістю цінностей, пов'язаних із професією, проте вони не є особистісно значущими; розумінням цілей професійної діяльності, проте не чітким їх формулюванням; інтересом до нововведень, проте не активним їх опануванням та впровадженням у діяльність; недостатнім і ситуативним бажанням саморозвитку та самовдосконалення; мотивація до професійного саморозвитку має ситуативний характер; середньо виражене бажання кар'єрного росту і досягнення успіху в професійній діяльності.

Репродуктивний рівень мотиваційно-ціннісного критерію характеризується: неусвідомленням цінностей, цілей і соціальної значущості професійної діяльності в галузі безпеки та оборони; вибірково інтересом до інновацій, пов'язаних зі службовою діяльністю та небажанням їх освоювати для продуктивної і безпечної діяльності; відсутністю стійкої потреби у вдосконаленні засобів і методів життя-забезпечення; невизначеністю мотивів професійного саморозвитку; нечітким усвідомленням потреби саморозвитку та самовдосконалення; слабо виражене бажання кар'єрного росту і досягнення успіху в професійній діяльності.

Когнітивно-компетентнісний критерій професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України визначає ступінь опанування комплексу професійно спрямованих знань галузі безпеки й оборони, потрібних для виконання функціональних обов'язків; характеризує здатність до знаходження інновацій засобами наукових досліджень. Особливістю цього критерію є сформована система професійних знань, їх міцність, гнучкість, довготривалість і компетентність, що конкретизується на усвідомленні особистісної готовності до саморозвитку і самовдосконалення. Означений критерій визначається такими показниками:

– знанням цілей, цінностей, пріоритетів професійної діяльності та особливостей проходження служби у структурних підрозділах цивільного захисту;

– знанням основних положень законодавства України у галузі безпеки та оборони і нормативних документів;

– швидкістю та гнучкістю мислення, вмінням опрацьовувати, узагальнювати, систематизувати та порівнювати наукові й інформаційні джерела;

– володінням специфікою, шляхами, методами та засобами професійного зростання і саморозвитку;

– вмінням організувати професійну діяльність спрямовуючи її вектори на самовдосконалення кожного фахівця.

Інноваційний рівень когнітивно-компетентнісного критерію характеризується: ґрунтовними професійними знаннями, цілісним і системним розумінням базових понять галузі безпеки та оборони; вільним використанням термінології та скорочень, що використовуються у сфері цивільного захисту; вмінням обґрунтовувати, виділяти головне, планувати і впроваджувати інновації в професійну сферу; вмінням акумулювати та використовувати досвід фахової діяльності провідних науковців і відмінників служби; сформованою здібністю до саморозвитку, що виявляється у постійній пошуковій активності.

Оптимальний рівень когнітивно-компетентнісного критерію характеризується: професійними знаннями, розумінням базових понять галузі безпеки та оборони, але не відзначається глибиною; вибірково використанням термінології та скорочень, що використовуються у сфері цивільного захисту; конструктивним вмінням обґрунтовувати, виділяти головне, планувати і впроваджувати інновації в професійну сферу; недостатнім вмінням акумулювати й використовувати досвід фахової діяльності провідних науковців та відмінників служби; частковою здібністю до саморозвитку, що потребує постійного контролю керівника.

Конструктивний рівень когнітивно-компетентнісного критерію характеризується: основними знаннями у галузі безпеки та оборони і цивільного захисту, але не завжди глибоким розумінням певних аспектів; розумінням основних понять, але невраховуванням їх у діяльності; обмеженістю використання термінології, при її не розумінні та невмінні оперувати скороченнями; недостатніми навичками в логічному обґрунтуванні своїх дій і виділенні ключових аспектів; обмеженою готовністю до впровадження у свою діяльність новаторських підходів; використанням досвіду, але не завжди ефективно та неврахуванням досвіду колег; інтересом до саморозвитку, але не завжди активним пошуком нових знань та навичок.

Репродуктивний рівень когнітивно-компетентнісного критерію характеризується: розрізненістю, суперечливістю і несистематизованістю професійних знань, нерозумінням базових понять, невмінням їх сформулювати та пояснити; недостатнім використанням термінології та скорочень, якими послуговуються у сфері безпеки та оборони; невмінням обґрунтовувати, виділяти головне, планувати і впроваджувати інновації в професійну сферу; відсутністю систематизованого вміння акумулювати та використовувати досвід фахової діяльності провідних науковців і відмінників служби; відсутністю бажання до саморозвитку та самовдосконалення на професійній ниві.

Операційно-діяльнісний критерій професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України характеризує рівень їхніх професійних умінь і навичок, що є практичною реалізацією системи набутих знань у процесі виконання функціональних обов'язків. Цей критерій відтворює ступінь сформованості потенціалу майбутніх фахівців галузі безпеки та оборони у використанні набутих знань, умінь і навичок в практичній діяльності підрозділів цивільного захисту, відображає досвід та навички використання інновацій для полегшення виконання завдань в умовах ризику й небезпеки, а також для ефективності організації служби. Означений критерій визначається такими показниками:

- умінням практично застосовувати засоби індивідуального та технічного захисту, використовувати спеціальне обладнання і техніку для ліквідації надзвичайних ситуацій;

- здатністю і готовністю ідентифікувати потенційні ризики, розробляючи та впроваджуючи заходи щодо захисту від них;

- умінням генерувати, знаходити та відбирати нові ідеї для досягнення актуальних цілей служби цивільного захисту;

- умінням визначати й обґрунтовувати потреби в модернізації та полегшенні професійної діяльності, виявляти чинники, що цьому перешкоджають;

- умінням формулювати цілі і завдання щодо впровадження нововведень, тим самим вдосконалюючи виконання колективом структурного підрозділу завдань в умовах ризику;

- умінням будувати конструктивну взаємодію відповідно до цілей професійної життєдіяльності та при зміні обстановки, визначаючи рівень стомлення фахівця відповідно до психофізіологічних особливостей особистості;

- умінням об'єктивно оцінювати власну практичну потребу у саморозвитку і самовдосконаленні;

- умінням науково представити розроблені методичні рекомендації застосування інновацій, порівнюючи їх із вже існуючими.

Інноваційний рівень операційно-діялісного критерію характеризується: стійкими високорозвинутими професійними вміннями і навичками, що втілюються у їхню практику; повною мірою сформованими практичними навичками взаємодії у колективі; вмінням визначати фактори, що продукують ризики при виконанні завдань у незвичайних умовах; цілковитою готовністю до розв'язання проблем життєдіяльності шляхом впровадження інновацій; постійним пошуком нової інформації з проблем галузі безпеки та оборони; ініціативністю й варіативністю у відборі форм і методів при виконанні функціональних обов'язків, що стимулює неперервний саморозвиток.

Оптимальний рівень операційно-діялісного критерію характеризується: достатньо розвинутими професійними вміннями і навичками, що втілюються

у їхню практику; частково сформованими практичними навичками взаємодії в колективі; утрудненнями у визначенні факторів, що продукують ризики при виконанні завдань у незвичайних умовах; частковою готовністю до розв'язання проблем життєдіяльності шляхом впровадження інновацій; пошуком нової інформації з проблем галузі безпеки та оборони, при виникненні для цього необхідності; ситуативним проявом ініціативності й варіативності у відборі форм і методів при виконанні функціональних обов'язків, що є перепорою неперервного саморозвитку.

Конструктивний рівень операційно-діялісного критерію характеризується: базовим рівнем професійних умінь і навичок, необхідних для ефективного виконання своїх обов'язків; використанням стандартних методів та прийомів реалізації завдань, з частковою допомогою чи рекомендаціями колег; ефективною співпрацею з іншими колегами, але частковою ініціативністю; вмінням розпізнавати фактори ризику, проте виявляється невідповідність до їх ліквідації; частковим як інтересом до нової інформації, так і відслідковуванням інноваційних тенденцій в галузі безпеки та оборони; проявом ініціативи у деяких ситуаціях, проте спостерігається обмеженість дій відповідно до стандартних методів роботи.

Репродуктивний рівень операційно-діялісного критерію характеризується: частковими або несформованими професійними вміннями та навичками; несформованими практичними навичками взаємодії в колективі; невмінням визначати фактори, що продукують ризики при виконанні завдань в незвичайних умовах; неготовністю до розв'язання проблем життєдіяльності шляхом впровадження інновацій; відсутністю бажання шукати нову інформацію з проблем галузі безпеки та оборони; прояв ініціативності й варіативності у відборі форм і методів при виконанні функціональних обов'язків, не відзначаються оригінальністю та новизною.

Рефлексивно-аналітичний критерій професійної компетентності майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України відображає: рівень розвитку їхніх рефлексивних здібностей, що виявляються у здатності до самопізнання й самоаналізу; вміння "поставити себе на місце іншого" та "побачити себе очима навколишніх"; вміння передбачати потенційні потреби і проблеми вдосконалення галузі безпеки та оборони. Цей критерій сприяє усвідомленню кожним фахівцем служби цивільного захисту екстремальної спрямованості професійної діяльності, а також мобілізації всіх ресурсів особистості задля саморозвитку і самовдосконалення. Названий критерій визначається такими показниками:

- здатністю до рефлексії при виконанні та після виконання професійних завдань в умовах службової діяльності та ризику;

– здатністю продукувати й забезпечувати гармонійні та конструктивні взаємовідносини у структурних підрозділах;

– позитивним і неупередженим ставленням до керівників, колег та підлеглих;

– здатністю до самоосвіти і саморозвитку, впровадження інновацій та модернізації професійної діяльності;

– емоційною стійкістю, відповідальністю, толерантністю, дисциплінованістю, чесністю, принциповістю, надійністю, пунктуальністю, сміливістю і рішучістю при виконанні завдань у ситуаціях ризику та небезпеки.

Інноваційний рівень рефлексивно-аналітичного критерію характеризується: неупередженим і позитивним ставленням до керівників, колег та підлеглих; добре розвинутими рефлексивними здібностями, що виявляються у здатності до самопізнання й аналізу виконуваної діяльності; сформованістю вмінь аналізу й оцінки професійної діяльності фахівців сил безпеки й оборони України; вмінням порівнювати результати власної діяльності з попередніми чи запланованими, виявляючи при цьому помилки і недоліки; вмінням продукувати гармонійні та конструктивні взаємовідносини у колективах при виконанні функціональних обов'язків; сформованою здатністю до планування фахової діяльності відповідно до одержаних результатів рефлексії.

Оптимальний рівень рефлексивно-аналітичного критерію характеризується: частково позитивним ставленням до керівників, колег та підлеглих; розвинутими рефлексивними здібностями, що виявляються у допущенні помилок самопізнання й аналізу виконуваної діяльності; частковою сформованістю вмінь аналізу й оцінки професійної діяльності фахівців сил безпеки й оборони України; суперечливістю при порівнянні результатів власної діяльності з попередніми чи запланованими, частково виявляючи при цьому помилки та недоліки; нестійкою потребою у продукуванні гармонійних і конструктивних взаємовідносин у колективах при виконанні функціональних обов'язків; несистематичним плануванням своєї фахової діяльності відповідно до одержаних результатів рефлексії.

Конструктивний рівень рефлексивно-аналітичного критерію характеризується: розумінням власних дій, психологічних процесів та реакцій на різні ситуації, проте рефлексія несистематична та “неглибока”; самостійним аналізом власних професійних якостей та прагненням їх вдосконалити, що вимагає систематичності й наполегливості; об'єктивною оцінкою власної діяльності, проте схильною до певної упередженості та часткового усвідомлення деяких психологічних аспектів галузі безпеки і оборони; використанням власного досвіду для уникнення помилок у діяльності, проте низькою свідомістю та низьким рівнем самопізнання; частково

сформованою здатністю до планування фахової діяльності відповідно до одержаних результатів рефлексії.

Репродуктивний рівень рефлексивно-аналітичного критерію характеризується: негативним ставленням до керівників, колег та підлеглих; низьким рівнем рефлексивних здібностей, що виявляється у невмінні аналізувати виконувану діяльність, аналізувати та оцінювати професійну діяльність фахівців сил безпеки й оборони України; вибірковістю у порівнянні результатів власної діяльності з попередніми чи запланованими, не виявляючи при цьому помилки та недоліки; відсутністю потреби у продукуванні гармонійних і конструктивних взаємовідносин у колективах при виконанні функціональних обов'язків; небажанням планувати свою фахову діяльність при врахуванні результатів рефлексії.

Отже, з урахуванням результатів аналізу психолого-педагогічної теорії та освітньої практики майбутніх фахівців сил безпеки та оборони України уточнено основні критерії, показники і рівні сформованості їх професійної компетентності. Критеріями сформованості компетентності фахівців ризиконебезпечних професій визначено: мотиваційно-ціннісний (сформованість ціннісних орієнтацій і мотивів професійної діяльності); когнітивно-компетентнісний (сформованість професійних знань); операційно-діяльнісний (сформованість професійних умінь і навичок); рефлексивно-аналітичний (сформованість професійно важливих та рефлексивних якостей). Залежно від прояву сукупності визначених критеріїв та врахування показників професійної компетентності, її диференційовано на чотири рівні: репродуктивний (низький), конструктивний (середній), оптимальний (помірний) та інноваційний (високий).

ЛІТЕРАТУРА

1. Білявець С.Я. Методична система формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.02; 13.00.04. Хмельницький, 2019. 565 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. 1440 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
5. Євсюков О.Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2006. 170 с.
6. Коваль І.С. Обґрунтування авторської моделі неперервного професійного саморозвитку майбутніх рятувальників. *Військова освіта*. 2023. С. 132–143.
7. Козяр М.М., Коваль І.С. Структурно-компонентна модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. *Вісник ЛДУБЖД*. 2017. № 15. С. 194–198.

8. Костенко В.А. Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2008. 20 с.

9. Мазін В. Критерії та показники сформованості культури професійної самореалізації педагога. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. 2007. Вип. 41. С. 217–225.

10. Повстин О.В. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2019. 483 с.

11. Самборська О.В. Критерії, показники та рівні готовності магістрів технологічної освіти до моніторингу навчальних досягнень студентів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. 51. С. 239–244.

12. Ткаченко Т.В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2009. 20 с.

REFERENCES

1. Bilavets, S.Ya. (2019). Metodychna systema formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykh u protsesi navchannia viiskovo-spetsialnykh dystsyplin [Methodical system of formation of professional competence of future border guards in the process of training in military special disciplines]. *Doctor's thesis*. Khmelnytskyi, 565 p. [in Ukrainian].

2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. (Ed.). V. Busel. Kyiv, 2002. 1440 p. [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, 376 p. [in Ukrainian].

4. Dychkivska, I.M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]. *Tutorial*. Kyiv, 352 p. [in Ukrainian].

5. Ievsiukov, O.F. (2006). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u navchalnomu protsesi vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu [Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future officers in the educational process of a higher military educational institution]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 170 p. [in Ukrainian].

6. Koval, I.S. (2023). Obgruntuvannia avtorskoi modeli neperervnogo profesiinoho samorozvytku maibutnikh riaturalnykh [Justification of the author's model of continuous professional self-development of future rescuers]. *Military education*. pp. 132–143. [in Ukrainian].

7. Koziar, M.M. & Koval, I.S. (2017). Strukturno-komponentna model formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh riaturalnykh do diialnosti v ekstremalnykh umovakh [Structural and component model of formation of professional readiness of future rescuers for activities in extreme conditions]. *Bulletin of Lviv State University of Life Safety*. No. 15. pp. 194–198. [in Ukrainian].

8. Kostenko, V.A. (2008). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti molodshoho nachalnytskoho skladu kryminalno-vykonavchyykh ustanov [Formation of professional competence of the junior management of criminal enforcement institutions]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Khmelnytskyi, 20 p. [in Ukrainian].

9. Mazin, V. (2007). Kryterii ta pokaznyky sformovanosti kultury profesiinoi samorealizatsii pedahoha [Criteria and indicators of the formation of a culture of professional self-realization of a teacher]. *Pedagogy and psychology of creative personality formation: problems and searches*, Vol. 41. pp. 217–225. [in Ukrainian].

10. Povstyn, O.V. (2019). Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky do upravlinskoj diialnosti maibutnikh fakhivtsiv u haluzi bezpeky liudyny [Theoretical and methodological principles of professional training for managerial activities of future specialists in the field of human security]. *Doctor's thesis*. Vinnytsia, 483 p. [in Ukrainian].

11. Samborska, O.V. (2015). Kryterii, pokaznyky ta rivni hotovnosti mahistriv tekhnolohichnoi osvity do monitorynhu navchalnykh dosiahnen studentiv [Criteria, indicators and levels of readiness of masters of technological education to monitor the educational achievements of students]. *Scientific journal of the M. Drahomanov NPU*. Vol. 51. pp. 239–244. [in Ukrainian].

12. Tkachenko, T.V. (2009). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv bezpeky zhyttiediialnosti zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Formation of professional competence of future life safety specialists by means of information and communication technologies]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Vinnytsia, 20 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.02.2024

“Людяність – це шлях кожної людини до себе. І вона робить людину мостом між тим, чим вона є, і тим, чим вона має бути”.

Конфуцій
давньоқытайський філософ

“Ідіть впевнено у напрямку до мрії. Живіть тим життям, яке ви самі собі придумали”.

Генрі Девід Торо
американський письменник

